

האדמו"ר מפיאסצ'נה רבי קלמן קלונימוס שפירא זצ"ל הי"ד

פתיחה

העיטוק בהוראת השואה מפגיש אותנו עם דמויות מופת בתקופה שבה כה קשה היה לשרוד.

תלמידינו נחשפים בעיקר לתיאור דמותם של מנהיגי מחתרות, פרטיזנים מפורסמים ומפקדי מרידות. דמות חינוכית אחת הזוכה לתיאור נרחב, לדוגמא, היא דמותו של יאנוש קורצ'אק.

מסתבר שאילו הן רק דוגמאות אחדות, וטוב נעשה אם נפגיש את תלמידינו עם דמויות נוספות, שיש בהם פנים נוספים של מנהיגים יהודים אוטנטיים. מפגש זה יאפשר לנו להעשיר את תלמידינו בתחום החינוכי והאמוני.

דמות בולטת מאד, מן הסוג הזה היא דמותו של ר' ק. ק. שפירא זצ"ל הי"ד, המכונה "האדמו"ר מפיאסצ'נה". כתביו שנכתבו בעצם ימי השואה ונמצאו בדרך מופלאה, כשלצדם צוואתו – המורה למוצאם, לפרסמם וללמד מהם – יכולים להוות חומר רב ערך להבנת דמותו, התנהגותו ומחשבותיו בימים הנוראים ההם.

הכתבים התגלו בשנת תשט"ו, בעת חפירת יסוד לבנין חדש, באזור שבו היה גיטו ורשא. הכתבים נמצאו בתוך כד במעמקי האדמה. פועל הבניין הפולני שמצאם, הביאם לארכיון ההיסטורי היהודי בורשא. לכתבים הללו צורף מכתב המבקש ממוצאם להעבירם ל"הרב ישעיה שפירא, תל – אביב, פלשתינה" (שואא אחיו של מחבר הכתבים).

ר' ברוך דובדבני ששהה בורשא, מצא את המכתב המרגש בארכיון היהודי ולאחר מכן חיפש את הכתבים עצמם והביאם ארצה. הכתבים הוצאו לאור בא"י בשם "אש קודש".

ר' ק. ק. שפירא הי"ד, המכונה האדמור מפיאסצ'נה, היה אחד מגדולי האדמורים שהיו בקהילת ורשא - הקהילה היהודית הגדולה והתוססת בעולם - בתקופת השואה, והיה עד לגסיסתה ולחיסולה של ורשא היהודית. ר' ק. ק. שפירא הותיר בידנו דרשות חסידיות מקוריות משנותיה האחרונות של קהילת ורשא. אלה הן דרשותיו שדרש בגיטו ורשא בימי שבת ומועד בשנים ת"ש - תש"ב ואח"כ הוסיף דברים נוספים בשנת תש"ג (שנת גסיסתו וחיסולו של גיטו ורשא). דרשות אילו הוצאו לאור בא"י בשנת תש"ך בספר "אש קודש" ומשמעות עדות אוטנטית להגיגיו ומחשבותיו של מנהיג חסידי חשוב בעצם ימי השואה והכיליון.

היחידה המוצעת להלן יכולה להילמד כחלק אורגני מהנושא אמונה בשואה. אפשר ללמוד יחידה זו בדרך עיונית רגילה, אולם כדאי וכדאי ללמדה בצורה חזיתית.

תולדות חייו של ר' ק. ק. שפירא הי"ד

ר' ק. ק. שפירא נולד בשנת תרמ"ט למשפחת אדמורים מצאצאי ר' אלימלך מליז'נסק. התיתם בגיל צעיר מאד והתחנך ע"י סבו שהיה אדמור. בגיל עשרים התמנה בעצמו לאדמו"ר - כממלא מקומו של חמו - בעירה פיאסצ'נה (הנמצאת במרחק 18 ק"מ מורשא) ומכאן גם כינויו "האדמור מפיאסצ'נה".

למרות גילו הצעיר קיבלו גם זקני החסידים את מרותו ופיאסצ'נה הפכה לאבן שואבת להמוני חסידים - צעירים חקנים. כאשר רב הקהילה נפטר התמנה ר' ק. ק. להיות גם לרבה של קהילת פיאסצ'נה. לאחר מלחמת העולם הראשונה עבר ר' ק. ק. שפירא לורשא ושם נתמנה כתבר באגודת

האדמו"ר רבי קלמן קלונימוס שפירא הי"ד

הרבנים. בורשא הקים את ישיבתו "דעת משה". יהודי פיאסצ'נה לא הסכימו לבחור ברב אחר במקומו, ולמרות ישיבתו בורשא הוא המשיך גם לכהן כרבה של פיאסצ'נה. במשך מספר שבועות בשנה, משבת נחמו ועד לשבת בראשית היה מגיע לפיאסצ'נה באופן קבוע.

כאשר נכבשה פולין בידי הגרמנים והוקם גיטו ורשא, גר ר' ק. ק. שפירא בשטח שהוקצב לגיטו והיה עד לסבל ולמזראות החיים בגיטו עד לחיסולו. לאחר חיסול הגיטו הועבר ר' ק. ק. למחנה ריכח ע"י לובלין ושם נספה בד' בחשוון תש"ד, הי"ד.

דמותו החינוכית

הבעיה שהטרידה ביותר את ר' ק. ק. שפירא הייתה הנוער היהודי העוזב את בתי המדרש ואת האמונה, "ועל זה ידווה ליבנו, בראותנו את הדור הצעיר דעותיו דעות של כפירה אין בו לא אמונה, ולא יראה ולא תורה... " (חובת התלמידים עמ' י"ב).

כדי לטפל בבעית חילון הנוער עבר ר' ק. ק. שפירא לורשא והקים בה את ישיבת "דעת משה" מטרת הישיבה הייתה לא רק לימד תורה, אלא בעיקר גילוי התלמידים המסוגלים להיות מורי הוראה בישראל הכשרתם לתפקיד מחנכים של הדור היהודי הצעיר בפולין.

רעיונותיו החינוכיים של ר' ק. ק. שפירא באים לידי ביטוי בספרו "חובת התלמידים", אותו פירסם בשנת תרצ"ג בפולין (ובספריו האחרים "הכשרת האברכים", "מבוא השערים").

עיון בגישתו החינוכית של ר' ק. ק. ובניסיונו להתמודד עם בעיית חינוך הנוער לתורה ולאמונה, מגלים חשיבה מקורית וחדשנות רבה. הבעיות עליהן הוא מצביע ודרכי הפתרון אותם הוא מציע, לא נס ליחם גם היום.

"לא את השכל של התלמיד בלבד אנו מחפשים עתה רק את כל התלמיד, את הגנפּש, הרוח והגשמה של הילד אנו מחפשים לקשור באלוקי

ישראל" (חובת התלמידים, י'). או במקום אחר, "הנער קם וחושב עצמו לאיש בטרם בא מועד" (שם, ט"ז).

"שבשביל זה על כל מדרך, מלמד ומחנך מביט הנער כעל עריץ שבא למשול עליו ביד חזקה ולשלול ממנו שלטון עצמותו, דעתו ורצונו ומין התנגדות מתעוררת בקרב הנער פנימה אל מלמדיו ואביו עד שאינו נותן לב לשמוע דבריהם" (שם י"ו). "... העיקר הוא להכניס בלבו דעה זו שידע שהוא הנער בעצמו הוא עיקר המחנך... " (שם י"ט).

"...כאשר יגדל בדעה זו, מושל ומחנך את עצמו ולאביו מלמדו צריך להכיר טובה על אשר עזרים הם לו". (שם כ').

אהבת ארץ ישראל

אחד הפרדוקסים בחייו של האדמור מפיאסצ'נה הוא, אהבת א"י מחד והשארותו בגולה מאידך. ערגתו לא"י הייתה ידועה והוא אף עמד לעלות לארץ עם אחיו ר' ישעיהו שפירא ו"ל, הידוע בכינויו "האדמור החלוץ", זאת עוד לפני הופעת הסימנים לבוא השואה. תלמידיו וחסידיו לחצו עליו שיישאר והוא לא יכל להינתק מהם, מתוך תחושה שרוב אינו יכול לנטוש את צאן מרעיתו, גישה זו קיבלה תוקף משנה בשנות השואה. כשהגיע אחיו לפולין כדי להעלות את בני משפחתו, מכר ר' ק. ק. שפירא את ביתו וחפצי הערך שלו, כדי שאחיו יקנה לו נחלה בא"י. כשחסידיו טענו שאינו צריך למכור את כל רכושו והם יכולים לסייע בידו, אמר להם ר' ק. ק. "כלום חכמה היא לקנות רק בכסף של אחרים".

ר' ק. ק. שפירא בתקופת מלחמת העולם השנייה

בי"ז באלול תרצ"ט פרצה מלחמת העולם השנייה. הגרמנים הפציצו את ורשא, כבשו את פולין והחלה "שואת יהודי אירופה". הלחץ על האדם היהודי כפרט ועל הקהילה בכלל היה ללא נשוא והמבטנים היומיזמיים היו

הארמו"ר רבי קלמן קלנימוס שפירא הי"ד

קשים מנשוא. על רקע מצב זה בולטת ביותר דמותו של ר' ק. ק. שפירא, בדרכי התמחדותה בניסיונות אלה.

בעבודה זו, אנו רוצים להצביע על ארבעה מאפיינים המעידים על אישיותו, התנהגותו ומנהיגותו של ר' ק. ק. שפירא בימי השואה הנוראים: בראותו את עוניים, התייסרותם ואובדנם של בני משפחתו תלמידיו, חסידיו וכל עדת ישראל הגדולה אשר בורשא.

מאפיינים אילו באים לידי ביטוי מחד, בעדותם של ניצולים ומאיךך, בדרשותיו בימי שבת ומועד בשנים ת"ש - תש"ג. את תוכן דרשותיו העלה על הכתב וטמנם באדמת הגיטו. דרשות אילו ניצלו והגיעו לידנו, כפי שכבר נכתב לעיל.

א. ר' ק. ק. שפירא - המנהיג הנשאר עם שרידי קהילתו ותלמידיו

מעיד לייב ביין בספרו "מפנקסו של עיתונאי חסיד", חסידיו של ר' ק. ניסו להבריחו מפולין הבבושה, אולם ר' ק. סרב לעזוב את תלמידיו ונשאר בורשא "לא אנטוש את חסידיו בשעה קשה זו, ובמקום שנמצאים החסידים שלי שם גם אני אמצא", אמר. לתלמידיו ולחסידיו שרצו להישאר עמו הורה בתקיפות רבה לנצל כל אפשרות ולחצות את הגבול לרוסיה ולהימלט. תלמידיו שנמלטו למזרח - חלק מהם אף הגיע ליפן - קיבלו ממנו מכתבי עידוד שהגיעו אליהם בדרך לא דרך.

ב. האסונות האישיים של ר' ק. ק. שפירא וגילוי מנהיגותו

כבר בתחילת המלחמה פקדו את ר' ק. אסונות אישיים קשים ביותר. בנו היחיד נפצע ונפטר תוך זמן קצר. כלתו וגיטתו, אשר ניהלו את ביתו לאתר מות אישתו - נהרגו על ידי שער בית הזולים, בבואן לדאות את שלום בנו. זמן קצר לאתר מכן נפטרה אמו. למרות האבל והמצוקה האישית הקשה המשיך לדאוג לתלמידיו. כאשר אחד מתלמידיו נתפס על ידי הגיסטפו בורשא, סיכן את עצמו, "שכח" את אבלו האישי, נכנס למפקדת הגיסטפו ואף הצליח לפדות את תלמידו. במשך כל תג הסוכות

לא הרשה לעצמו להתאבל על בני משפחתו והבליג על יגונו. כאשר חסידי המתפללים פרצו בבכי נוף בהם "תג היום!".

אחד מתלמידיו ששרד מעיד: "היינו שם... יהודים שבורים ורצוצים... ולפתע הרב עזר לפני התיבה ופותח בניגון בהתלהבות ובדבקות והוא האריך בניגון למעלה משעה. למרות האבל האישי והציבורי... הוא שר לכבוד התורה הנצחית ולכבוד העם אשר קיבל את התורה... אט אט נמוג הדיכאון שבקרבו, שכתנו מהכל ... שעות אילו לא אשכח לעולם..." (א. ספרן, המציאות בכל מודאותיה והזעקה, בית יעקב). כאן נותן ר' ק. דוגמא אישית של התמחדות עם צער אישי גדול ומנסה לחשל אמונה רפויה ומצב רוח קשה.

ג. קיום מצוות ואף מנגים יהודיים במסירות נפש ותוך סיכון עצמי רב

נביא לדוגמא שני סיפורים מעדותו של ר' קלמן הוברבנד ביד ושם.

טבילה במקווה בערב יום כיפור

למרות שכל המקוואות נחתמו וסכנת נפשות הייתה להגיע אליהם, החליט הרב מפיאסצ'נה לטבול לפני יום כפור. לפנות בוקר התגנבו כמה יהודים עם הרבי ויצאו לעבר המקווה. הדרך הייתה ארוכה, הקור חזק... הרבי וכמה מתלמידיו התגנבו למקווה. דלת המקווה הייתה כמובן נעולה, הם פרצו חלון למרתף ומשם בקפיצה אל מסדרון המקווה. הכל טבלו בשקט ובמהירות כשיצאו החצה ראו את ההזהרה "הפותח את המקווה או המשתמש בה צפוי לעונש עשר שנות מאסר או לעונש מוות..."

ברית מילה

היה זה בחורף תש"ג (השנה האחרונה לקיום הגיטו), הרב ק. ק. ספירא, שהיה גם מוהל מומחה שמע על ילד יהודי שיש למול אותו. בגלל תנאי החיים בגיטו דרש הרבי שגם רופא יבוא עמו. הוא גייס רופא ומניין יהודים שיבואו עמו. הם יצאו לדרך די ארוכה ביום מושלג למול את הילד, למרות שכמעט בכל פסיעה הייתה סכנת נפשות רבה.

האדמו"ר רבי קלמן קלונימוס שפירא הי"ד

ברית מילה ובחודאי טבילה במקווה אינם בבחינת "יהרג ואל יעבור".
אולם האדמו"ר מפיאסצ'נה ראה צורך לקיים את כל המצוות בעצם הימים
ההם, שהרי הנאצים אסרו על קיום כל המצוות. מטרתם של הנאצים
הייתה להכחיד לא רק את העם היהודי, אלא גם את היהדות ואת תורת
ישראל. מנהיג גדול זה מתרים ע"י קיום המצוות והמנהגים כנגד מלכות
הרשע הודונית וסוחרף עמו אנשים נוספים לנהוג כיהודים, כבימים ימימה.

ד. עידוד וחזוק האמונה

הרב מעודד ומחזק את יהודי ורשא לבל ינטשו את אמונתם מחד,
ותובע את כאבו, עלבוננו ויגונו של העם היהודי מידי הקב"ה ומלאכיו
מאידך. הדברים נראים פרדוכסליים, ברם מאמין גדול אמיתי ומנהיג
רגיש יכול לשלב את השניים.

בעצם ימי החידלון, כאשר רואה ר' ק. במו עיניו את הייסורים
הפוקדים את יהודי ורשא, הוא דבק בכל נימי נפשו באמונתו. כרב הוא
אינו מנותק מהאירועים הקשים ומודע לקושי האמוני שהם גורמים. כאשר
הצרות הולכות ומתגברות, תוכפות זו את זו ואין רואה להם קץ, הוא מנסה
לעודד את חסידיו ושומעי לקחו ולחזק את אמונתם לבל תיפגם. הוא הלך
בעקבות אחד האדמו"רים באותה תקופה שדרש "הווה זהיר בגחלת שלא
תיכווה", אל תקרא תיכווה אלא תכבה – היו זהירים, שמרו על גחלת
האמונה שלא תכבה.

בתחילה מנסה ר' ק. ק. שפירא לעודד את שומעי לקחו. ביום שני של
חול המועד סוכות תש"א אמר: "כל העולם מתפלאים עלינו שכל כך
מוסרים אנו את נפשנו עליך, וגם שעל ידי זה נעשה שלמות היהודים
וההסתר חולף ואורו יתברך יתגלה". (אש קודש עם' ק"ל).

וכן בדרשתו לראש השנה ת"ש "הקב"ה מביא את האדם למצב של
ייסורים נוראים ופתאום האדם מרגיש שהוא קרוב לרבש"ע ומבין
שרבש"ע קרוב אליו" (שם עם' ג') "...למה הריעות לעם הזה שהם אינם
יכולים כבר לסבול הצרות ואינם יכולים לראות הטוב שבהן... דאי

שבצרה גנוזה טובה, אבל אנשים רגילים אינם רואים זאת" (שם ע"ה-ע"ו).

ר' ק. ק. שפירא, כמנהיג גדול רואה עצמו מצד אחד קשור לאלוקיו ומצד שני חלק מהעם הסובל. הוא מבין את הקושי האמוני, ומנסה לעודד ולחזק את חסידיו בהסבירו להם שהם נמצאים עתה בתקופה של הסתר פנים. הסתר פנים אין משמעותו שאין מנהיג לעולם. יש מנהיג ויש אלוקים, אלא שכרגע אינו מתגלה להם, אולם זהו מצב זמני בלבד. אילו זמנים שהיהודי נמצא בחשכה, אלא שסופה לחלוף וסוף האור להתגלות. אדם רגיל בשעת צרה מתקשה לראות את ההסתר, ויש להתעלות ולהבין את ההסתר ולחכות שהאור יתגלה.

ככל שמתגברות הצרות והמצב הולך ומחמיר, מתייחס ר' ק. יותר יותר לייסורים שעוברים על ישראל. הצרות הן מעל לשכלנו, אולם עלינו לזכור שאנו היהודים בני מלך אנחנו. ובן מלך אפילו אם נפל בשבי אסור לו לשכוח שהוא בן מלך.

התייחסות אחרת של ר' ק. אל נוראות השואה כאל ניסיון. "הן מאד קשה הוא בשעת צרות גדולות ללמד, אבל ישראל מלומדים בייסורים מאז, ומכל מקום תמיד לא הרפו מתורה ומצוות. וכלל לא ניתנה התורה על התנאים שבטוב לנו נקיימה ח"ו כשרע לנו נעזבנה ח"ו, תמיד היה אלוקינו ותמיד את תורתו ומצוותיו נשמור" (שם, עמ' קנ"ח)

"הגויים רוצים שנשכח שאנו בני מלכים, לכן הצרות הקשות ר"ל, חוץ מזה שרעות לעצמן, עוד רע בזה מה שהאיש נופל על ידיהם ואינו מרגיש עמידתו הרוממה. אבל צריך להתחזק גם בצרות ולהיות כבן מלך שבו, אף שמדכה הוא בן מלך..." (שם עמ' קנ"ח).

"מאד מאד קשה הדבר, כי הייסורים קשים מנשוא, ה' ירחם. אבל בזמן שאנשים רבים מישאל נשרפים חיים לשם ה' ונהרגים ונשחטים רק מפני שהם יהודים, אז צריכים גם אנו על כל פנים לעמדה בניסיון ובמסירות הנפש הזאת להתגבר על עצמנו ולהתחזק בה" (שם קס"ט).

הארמו"ר רבי קלמן קלנימוס שפירא הי"ד

" קשה תמיד להתגבר על היצר, אולם עתה עלינו להתגבר גם על שברון הרוח".

אמונתו של ר' ק. אינה נפגמת כלל בשל ייסורי התופת שהוא חווה. ליבו על ביתו, על תלמידיו ועל בית ישראל שעולה בשריפה הגדולה. הוא אינו מוצא מרגוע לנפשו חוּעַק לאלוקיו. בזעקתו יש חשבון גדול עם הקב"ה, אך חשבון של מאמין גדול, חזוקא בגלל אמונתו המוצקה הוא אינו נרתע מלהתדיין עם הקב"ה ולתבוע את עלבונם של ישראל. הוא אינו רואה בשאלותיו ואף בהתרסותיו לקב"ה – סתירה לאמונתו – אדרבא, חזוקא בגלל אמונתו המוצקה הוא זועק ומתדיין עם הקב"ה.

תחילה פונה הוא אל המלאכים, "האם טעם כבר מלאך צערו של ישראל בשעה שמכים אותו, או את בושתו בשעה שרודפים אותו, או מבזים אותו, או את פחדו... או את עינותו בשעה שאין לו מזונות האם אתם המלאכים מבינים מה שקורה לנו? סבלתם מה שאנו סובלים?" (שם עמ' כ"ח). וממשיך ר' ק. שפירא "ובאמת פלא הוא איך העולם עומד אחר כל כך הרבה צעקות יותר מאשר בעשרה הרוגי מלכות... ועתה ילדים תמימים, מלאכים טהורים, אף גדולים קדושי ישראל, הנהרגים ונשחטים רק בגלל שהם ישראל, שהם יותר גדולים מן המלאכים. ממלאים את כל העולם צעקות... ואין העולם נהפך למים רק עומד על עומדו כאילו לא נגע לו הדבר חו"ח". (שם קפ"ז). "כי אפילו חס ושלום מי שהוא רשע, כמה ק"ו די בנו – הקהה את שיניו ויקרבנו מעתה אליו יתברך ברחמים" (שם ל"ב).

ככל שעובר הזמן, הגזרות והצרות מתרבות, הישועה אינה נראית וגיטו הולך ומתרוקן מהיהודים המעונים, מוסיף ר' ק. הערות לדרשותיו בכתב. בשנת תש"ג הוא כותב: "כי רק הצרות שהיו עד שלהי שנת תש"ב היו כבר, אבל כהצרות המשונות ומיתות משונות שעשו הרשעים משלהי

תש"ב, ולפי ידיעתי בדברי חז"ל ובדברי הימים אשר לישראל, לא היו כמותם וה' ירחם ויצילנו מידם כהרף עין".

ר' ק. ממשיך ותובע מהקב"ה "אנו מבינים שייסורים ממרקים, אבל אי אפשר לסבול יותר עוד, זה יותר מדי... ואפילו מי שנשאר חי אחר הייסורים, נשבר רוחו וכוחו... (שם י').

התביעה החריפה ביותר של ר' ק., הוא תובע מהקב"ה לעשות תשובה, לבטל את הייסורים ולהיטיב עמם. "הקב"ה מקיים את כל התורה ובמה מקיים גם תשובה? כששב מן הרע שחס ושלום שלח לעמו ישראל, הוא תשובתו כביכול, הוא שאמר הכתוב וינחם, כביכול חרטה שהיא ראשית התשובה... מתפללין שובה ה' כביכול עשה תשובה בנו. שבענו בבוקר חסדיך ונרננה ונשמחה... שבוה תהא תשובתך כביכול (שם), דרשה לשבת תשובה, ח'.

האדמור מפיאסצ'נה כואב את כאבם של יהודי הגיטו, הוא זועק את עינותם של יהודים שהוא רואה בהם יותר ממלאכים, ואשר המלאכים אינם יכולים להשיג כלל את עומק יגונם. הוא חווה את העקידה של בית ישראל בפולין ורואה בה עקידה גדולה מעקידתו של אברהם אבינו. הוא מתחבט מתוך צער ומתריס כלפי מעלה, אולם זוהי התרסה של מאמין גדול המכיר באלוקיו את מנהיג העולם. התדיינותו עם הקב"ה מעידה על מצוקה קשה שלא הייתה כמוה בדברי ימי היהודים המלומדים בצרות. יש בהתרסה ביטוי למצוקה של היהודים יחד עם תחושה של קשר קרוב לבורא עולם, המאפשר לו לדבר כמעט בחופשיות כלפיו.

סיכום

ברצוננו להציג ביחידה זו, דוגמא לאישיות מיוחדת שהתנהגותה בתקופת השואה יכולה להאיר פן חשוב בעמידה של האיש המאמין בתקופת השואה. דווקא בלימוד נושא השואה והאמונה בשואה, אשר יש

האדרמו"ר רבי קלמן קלנימוס שפירא הי"ד

בו הרבה מאד שאלות נוקבות ולא תמיד מספיק תשובות חד-משמעיות, חשוב להציב דמיות אשר אמונתן חזקה ובלתי נפגעת למרות המצב הנורא והבלתי מובן. ר' ק. ק. שפירא מיצג את היהודי המאמין הגדול שאמנם, אינו נרתע מלזעוק ואף לתבוע את הקב"ה, אולם עושה זאת מתוך אמונה עמוקה ללא שמץ של פקפוק.

כמובן, שזו רק דוגמא אחת מני רבות ואפשר ואף חייבים להרחיב את היריעה ולפתח יחידות לימוד על דמיות נוספות מתקופה חשוכה ונוראה זו.